

מה. ציון וירושלים

אנו מכירים שמות רבים לעיר הבירה ירושלים, וכבר בתנ"ך אנו מוצאים מספר שמות שהמקרא עושה בהן שימוש לחילופין. שמות אלו מופיעים בערבוביה, ובמקרים רבים נראה לפי הפשט כי מדובר בשמות מקבילים. כך לדוגמה אומר הנביא ישעיהו:

וְהָיָה הַנְּשֹׂאָר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר בְּירוּשָׁלַם קְדוֹשׁ יֵאָמֵר לוֹ כֹּל הַפְּתוּב לַחַיִּים בְּירוּשָׁלַם.
(ד, ג)

הנשאר בציון והנותר בירושלים נראים כביטויים מקבילים המדגישים את הרעיון שהנביא מעביר לעם. בפסוקים נוספים אנו קוראים על שימוש כפול בשם העיר:

וַיִּסְפָּה פְּלִיטַת בֵּית יְהוָה הַנְּשֹׂאָרָה שְׁרֵט לְמַטָּה וְעָשָׂה פְּרִי לְמַעְלָה, כִּי מִירוּשָׁלַם תֵּצֵא שְׂאֵרִית וּפְלִיטָה מִהַר צִיּוֹן קְנֵאת ה' צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה זֹאת.
(מלכים ב, יט, ל-לא)¹

בפסוקים אלו נראה לפי הפשט שהשמות ירושלים וציון משמשים כמילים מקבילות. ירושלים אינה רק עיר, ובמשך הדורות החל מחז"ל ועד ימינו יהודים רבים אינם רואים בעיר ירושלים רק מושג פיזי אלא גם רעיון ואידיאל. ירושלים היא סמל, החורגת מגבולותיה הפיסיים של העיר- 'אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני'. בעקבות כך הפרשנים הציעו רעיונות שונים הבאים לידי ביטוי בשמות העיר. לפי פרשנות זו ציון מבטאת אידיאל אחד וירושלים מציינת עקרון אחר.

בפרק זה נעקוב אחרי שלוש גישות של שלושה רבנים שחיו במאה העשרים, שפירשו בצורה שונה את שני המושגים, ציון וירושלים. בעזרת עיון בפרשנותם של השלושה לפסוקי התורה ולמדרשי חז"ל, נראה כיצד הבינו את מאורעות התקופה ונבחנו את יחסם השונה לחידוש היישוב היהודי בארץ ישראל.

הרב קוק: מציון לירושלים

הרב אברהם יצחק קוק חוזר במקומות רבים על עקרון יסודי בשיטתו, הרואה את ציון כשלב ראשון של הכנה לקראת ירושלים. ירושלים מבטאת את הליבה של העיר וציון את החלק החיצוני והחומרי, כאשר ירושלים מתפשטת ומשפיעה על ציון:

שתי המטרות המעטרות את כנסת ישראל הן ממלכת כוהנים וגוי קדוש. הצביון של הממלכה הובלט בציון... אמנם משכן הקודש הלא הוא ירושלים.

(עולת רא"ה ב, עמוד פז)

---

1. ריכוז של פסוקים אלו מובא במאמרו של הרב צבי יהודה קוק – 'ציון וירושלים, דבר ה' בפי נביאיו וחז"ל', <https://jerusalemzion.wordpress.com>.

ציון מסמלת את המלכות בישראל, וירושלים את הקדושה בישראל.

(הרב נריה, מועדי הראי"ה, עמוד תרב)

בדרך זו הסביר הרב קוק את דברי ישעיהו: **עַל הַר גְּבוּהָ עָלַי לָךְ מְבֹשֶׁרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בְּכַח קוֹלְךָ מְבֹשֶׁרֶת יְרוּשָׁלַם, הָרִימִי אֶל תִּירְאֵי אֲמָרֵי לְעָרֵי יְהוּדָה הַנָּה אֲלֵהֶיכֶם (לז, לא-לב).** מבשרת ציון, העולה על הר גבוה, אינה צריכה להסתפק בהר השלטון, אלא להרים את קולה יותר אל עבר ירושלים המבטאת את הקדושה. אין להסתפק בבית לאומי ככל העמים אלא במדינה שיש בה קדושה מרוממת, וטביעת אצבע ייחודית של הקב"ה.²

הרב קוק לא ראה במושגים אלו רעיונות בלבד, אלא שאף להפוך אותם למעשים. הרב קוק הקים את תנועת 'דגל ירושלים' אשר שאפה למסד רעיון זה; אין להסתפק בציונות החילונית, שהיא חיובית וטובה ועושה עבודת קודש, אך מבטאת רק שלב אחד בתהליך הגאולה. עלינו לחזק את דגל ירושלים המכיל את הצד הרוחני של העיר ולהביא את ציון אלא עבר ירושלים:³

המגמה האחרונה של הקודש אינה רק המדינה, כי אם כסא ה' אשר בירושלים.

(אגרות הראי"ה ד, עמוד פג)

הרב ברויאר: מירושלים לציון

הרב ד"ר יצחק ברויאר היה מראשי הרבנים וההוגים של פועלי אגודת ישראל בימים שלפני מלחמת העולם השנייה. למרות פעילותו הרבה, לאחר ימי המלחמה הגותו עברה לקרן זווית והשפעתה התמעטה, בעיקר עקב חורבן יהדות אירופה החרדית.

גישת הרב ד"ר יצחק ברויאר כלפי הציונות מעניינת וחריגה.⁴ יש המכנים את הרב ברויאר כאנטי ציוני - הציוני הגדול ביותר. מצד אחד הוא התנגד לציונות שראתה את מדינת היהודים מול עיניה, והוא פעל שמדינה זו תהיה מדינת ה'. הרב ברויאר התנגד לציונות החילונית ולשיתוף פעולה עימה אך פעל וקידם מסרים המזוהים עם התנועה הציונית. לגישתו, ציון מסמלת את התורה והמצוות וירושלים את צד החולין שבעם ישראל. כותרת משנה במאמרו 'רש"ר הירש - מורה דרך להיסטוריה הישראלית', היא: 'חזון ציון הקדומה השולטת על ירושלים'. בדברי הרב ברויאר אנו מוצאים עקרונות דומים לדברי הרב קוק אך ברוח הפוכה:

2. מי מרום, מעייני הישועה, עמוד צב: "ציון מסמלת את הצד החומרי וירושלים מסמלת את הצד הרוחני. ואם לתנועת ציון די בעליה אל ההר, על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון - לירושלים נדרשת עבודה יותר גדולה, 'הרימי בכח קולך מבשרת ירושלים'. ואם כי גדולה העבודה וקשה עד מאד - אין מקום לייאוש, 'הרימי אל תיראיי'."

3. ראו גם מאמרי הראי"ה חלק ב' עמוד 333.

4. ראו את אוסף המאמרים - 'ציוני דרך' בהוצאת מוסד הרב קוק (תשס"ז), ובמבוא מאת פרופ' רבקה הורוביץ; 'יצחק ברויאר, עיונים במשנתו', הוצאת אוניברסיטת בר אילן (תשמ"ח).

מדינת ה' שתקום מחדש לפי הבטחת דבר ה' מסביב למרכז אשר בציון, מקום מקדש ה'. מדינת ה' זו היא התפשטות שלטון התורה על כל השפע המגוון של ההוואי האנושי המגיע לדרגת התפתחותו העליונה במדינה הלאומית. ביחסה של ציון השולטת, מקום מקדש ה', אל ירושלים, מקום הצטלבות היחסים בין אדם לחברו, מוצאת מדינת ה' את ביטויה הסמלי הבולט. ציון וירושלים: שתיים אלה מסמלות את התורה השולטת שליטה גמורה מזה ואת ה'דרך ארץ' המשועבדת לה שעבוד גמור מזה. (עמוד 165)

לשיטת הרב ברויאר הקודש בא לידי ביטוי בציון, והצד החומרי קשור לירושלים. הכרח הוא שבחינת ציון תקדם לבחינת ירושלים, כאשר המדינה תיבנה מבסיסה על יסודות התורה והקדושה. גישה זו מרחיבה (לשיטתו) את דברי הרש"ר הירש ומוסיף לה את יסוד 'תורה עם דרך ארץ ישראל'. לשיטתו, יש להביא לידי קיום מדינה יהודית המושתתת על יסודות התורה בארץ ישראל. הרב ברויאר שאף להביא לעליה אדירה לארץ ישראל של שומרי תורה ומצוות שיקימו את המדינה היהודית בארץ ישראל. לאחר ימי מלחמת העולם השנייה, מימדי ההשמדה של יהדות אירופה גרמו לכך שגישתו כבר לא הייתה ישימה.

הסבר הרב ברויאר הינו הפוך משיטת הרב קוק. לדבריו, יש להתנגד לציונות הואיל ואין משמעות למדינה יהודית שאינה מתנהלת לפי ההלכה. גם הרב קוק וגם הרב ברויאר סוברים שיש צד לאומי ביהדות⁵. בגלות, היהדות באה לידי ביטוי בחוקים דתיים, ולפי שיטת שניהם לא ניתן לקיים את היהדות בצורה מלאה ללא מדינה. קיים קשר בין הצד הלאומי והדתי, אך הרבנים נחלקו ביחסים ביניהם ובסדר הזמנים למימושם. הרב קוק קיבל מציאות של לאום ללא דת, בתור שלב ראשון של תהליך הגאולה, כאשר בשלב שני יוצר החיבור הגבוה יותר בין שניהם. לעומתו, הרב ברויאר סובר שאין משמעות ללאום יהודי שאינו דתי, ולכן המדינה היהודית צריכה להתחיל תחת היסוד הדתי, תנאי שלא ניתן לוותר עליו לשיטתו⁶.

הרב הירשנזון: ציון וירושלים

הרב חיים הירשנזון נולד בארץ ישראל וכיהן כרב בטורקיה, ולאחר מכן בקהילות בארצות הברית במחצית הראשונה של המאה העשרים. הרב הירשנזון עסק בהיבטים מגוונים הנוגעים לחידוש המדינה היהודית בארץ ישראל, וגם התכתב בנושאים אלו עם גדולי הדור.

5. דוגמא לגישה הכופרת בהיבט הלאומי של היהדות ניתן למצוא בהגות חב"ד. ראו בעניין זה את מכתבו של הרב יואל כהן (החוזר החב"די) בנושא 'ציונות, קנאות וחסידות' (זמין באינטרנט) ובמאמרו של מנחם ברונפמן- 'יובל לשחרור ירושלים: מדוע התנגד הרבי לראות בהקמת מדינה שום מוטיב גאולי', באתר עלי ספר.

6. לעיון בדברי הרב ברויאר ראו במאמריו בתוך ספרו 'ציוני דרך', ובמאמרים בתוך קובץ המאמרים 'יצחק ברויאר, עיונים במשנתו' (הוצאת בר אילן תשמ"ח): 'יצחק ברויאר- תורה עם דרך ארץ ישראל', פנחס הכהן פלאי, עמודים 101-124; 'מדינת התורה במשנתו של יצחק ברויאר', אליעזר שביד, עמודים 125-146.

בסדרת ספריו 'מלכי בקודש' הציע הרב הירשנזון נקודת מבט חדשנית לתקופתו וניסיון לייסד בסיס הלכתי למדינה היהודית. הרב הירשנזון שלח את ספרו לרב קוק אשר השיב לו במכתב שמופיע בתחילת חלק ב', שם מצאנו התייחסות לציין ולירושלים:

ובדבר תנועת התחיה הלאומית שלנו עצמה חושב אני שמימות הרצל ע"ה עד עכשיו נתגלתה רק בצד החול שלה שהוא גם כן דבר חביב ונכבד מאד, ועתיד החול להיות בסיס לקודש... וכדי להשלים את תנועת התחיה ולהעלותה לרום מעלתה מוכרחים אנחנו לצור את צד הקודש שבתנועה שראוי לציין אותה בשם 'ירושלם', כשם העיר את ה' שמה, כמו ששם ציון מציין את הרעיון החלוני של המדינה, כן יציין שם ירושלים את הרעיון של המקדשות לכל האידיאלים הטהורים העתידיים לצאת ממנו לישראל ולאדם.... (עמוד 8)

הרב קוק כתב בקצרה בהערותיו את השקפתו בנוגע להפרדה שבין ציון וירושלים, הציונות כצד החול של תהליך הגאולה והצורך לחזק את צד הקודש. על חידושו של הרב קוק כותב הרב הירשנזון:

ודבריו היקרים האלה המסולאים בפז הם באמת אוצר של רעיוני קודש... אמנם בהסדר הטעכנולוגי של המרכז 'הסתדרות ירושלם' ארשה לי לעורר על השם ועל המטרה... כי החלוק הנזכר בין ציון וירושלים לא מתקבל, כי לדעת חז"ל ציון מצוינת בשערים המצוינים בהלכה, וירושלים קרית מלך רב, ועל שניהם נאמר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם, והנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו.... (שם)

הרב הירשנזון עונה לרב קוק שהוא לא מבין בדיוק את כוונת החילוק בין ציון וירושלים. הרב הירשנזון סובר שמדובר על מושגים מקבילים, וכך באותו אופן יש להתייחס גם ליחס שבין הציונות והצדדים הרוחניים. עלינו לפעול להגדיל את רוח היהדות בציונות, אך לאו דווקא לייסד תנועה חדשה. אנחנו צריכים לפעול ל'שאר רוח' לתנועה הציונית בדרך של הוספה ושדרוג על הקיים ולא כיצירה נפרדת. נראה כי דברי הרב הירשנזון נובעים מתפיסת תנועת ה'מזרחי' מיסודו של הרב ריינס שראתה את עצמה כמוסיפה קומה נוספת על התנועה הציונית והמדינה שבדרך, אך לא בדרך של הפרדה אלא כמוסיף על גבי הקיים. גישה זו אינה שואפת לייסד תנועה חדשה אשר תפעל בצורה נפרדת מהתנועה הציונית, אלא לפעול מבפנים לשיפור והשפעה במוסדות הקיימים.⁷

7. בדרך זו אנו קוראים אצל הוגים נוספים ממקימי תנועת המזרחי, כפי שהתנסח ר' אליעזר מאיר ליפשיץ אשר הקים את סמינר למורים של המזרחי: "אסור שיהיה קרע בין קודש וחול, כי מן הקרע סובל הקודש. יש מי שרוצה שלקודש יהיה טיפוס אחד של מורה וטיפוס אחר של לימוד. כך מכניסים קרע לתוך הנפש". קיימת אחדות בין הקודש והחול, והם ישות אחת. הכנסת ניגוד בין קודש וחול יוצר קרע, ופוגע בחינוך. ראו בספרו של הרב יהודה ברנדס - 'המקף והאלפיסה', עמודים 44-45.

יתכן וניתן לקבל השראה לכיוון זה מדברי הרב סולובייצ'יק במאמרו 'קול דודי דופק' בהבחנה בין ברית גורל וברית ייעוד. הרב סולובייצ'יק מדבר על ברית הקיימת בין הציבור היהודי והקב"ה ועל הצורך להרים את הברית מגורל אל עבר ייעוד משותף. מדובר על שתי בריתות אשר שזורות זו בזו, כאשר יש צורך בשתי הבחינות יחדיו ולהוסיף צד אחד על גבי הצד השני. אנו קשורים לכלל היהודים בברית גורל ובכך פועלת התנועה הצייונית בקומתה הראשונה. אך עלינו להמשיך אל עבר הקומה השנייה ולייסד ברית ייעוד בתוך התנועה הצייונית.

הרב ברויאר והרב קוק ראו את היהדות כלאום שצריך להיות דתי. המחלוקת בין הרבנים נוגעת לשלב הביניים ולשאלה האם ייתכן ובשלב זה יהיה קיים רק יסוד לאומי. ייתכן ויש להבין את היהדות בדרך שונה שאינה מפרידה בין התחומים, ולכן גם לא תפעל להפרדת תנועות זו מזו. כעין דרך זו, השלישית, כותב ה'שרידי אש':

היה זמן והתווכחו ברחוב העברי האם עם הננו, לאום כיתר הלאומים, או רק קבוץ דתי הננו... ואמנם לכאורה יש לומר גם כך וגם כך...

לא! באמת אין מושג העבריות ניתן להגדרה מילולית, אנו מכירים הגדרה אחרת לגמרי. ההגדרה האמתית היא אמירתו הפשוטה של יהודי פשוט אחד ששאלוהו למהות היהדות, מה זה יהודי? ומבלי לחשוב ענה בתמימות: יהודי הוא יהודי!
(לפרקים עמוד שמא)

הרב ויינברג סובר שהיהדות אינה לאום וגם אינה דת, אלא שילוב מיוחד ביניהם שאינו נכנס להגדרות השייכות בשאר העמים. גם מי שאינו שומר תרי"ג מצוות הוא יהודי באופן מלא ויש צד לאומי שאינו תלוי בדתי. אנחנו שואפים להביא לאיחוד בין הלאום והזהות היהודית ובין קיום המצוות לפי ההלכה. היהדות היא שילוב מופלא ביניהם, אך אין מדובר בתנועות נפרדות אלא בשני צדדים השזורים זה בזה באופן מלא.

אחרית דבר

יגאל ידין התייחס למעמדה של ירושלים כחלק מנקודת מבטו למרד בר כוכבא:

בעיית ירושלים היום, ולפני שלושים וחמש שנה, ולפני שלושים וארבע שנים, ואולי גם מחר - היא בקונסנזוס הלאומי. כולנו מכירים, שירושלים היא בירת ישראל... השאלה שאני שואל באה משום הקונסנזוס הקיים בעניין ירושלים: האם נצא להילחם בכוחות הללו, שרוצים לכפות עלינו פתרון העושה את ירושלים לא בירת ישראל או נגיד: קודם כול נעשה חשבון מה בדיוק הוא הכוח שלנו כנגד גוג ומגוג? במצב כזה אני אישית אומר: "אני הולך להילחם. שבבילי לחיות בישראל כעם בלי ירושלים, אין אלה חיים, ועל כך אני מוכן לתת את נפשי!". הנכונות שלי להקריב את עצמי בעניין הזה באה משום שבשבילי זוהי שאלת חיים ומוות ואין הדבר כך אצל מי שרוצה לכפות עליי את הפתרון האחר...

בר כוכבא ואנשיו היו יהודים דתיים. השילוב של הדת היהודית והלאום היהודי והארץ היהודית הוא כמעט יחיד בעולם... מי היו הגיבורים? לדעתך, אנשים שהיו מוכנים להקריב את חייהם לטובת הכלל, בעד אידיאלים שהאמינו בהם. הגדרה זו יכולה לכלול בתוכה גם גיבורים, שהאמינו באידאות, שאני כיום, אולי מתנגד להן, אך אינני יכול לשלול מהם את תכונת הגבורה.⁸

העיר ירושלים שוכנת בליבו של כל יהודי, והיא חורגת ממגבלות הזמן והמקום ומבטאת אידיאל של חיים ושל שאיפה לגאולה. בפרק זה עקבנו אחרי גישתם של שלושה מגדולי הדור הקודם בנוגע ליחס הראוי כלפי התנועה הציונית. בדבריהם מצאנו מחלוקת בנוגע ליחסים השונים של העיר ירושלים ובשאלה האם קיים פער בין ציון וירושלים. המחלוקת על שמות העיר מבטאת מחלוקת עמוקה יותר בנוגע לתמורות הזמן ותהליך הגאולה, בהיותה סמל הנוגע לכל יהודי בכל מקום בעולם.

שלושת הרבנים ראו ביהדות יסוד דתי ויסוד לאומי, והשאלות נוגעות ליחסים ביניהם. הרב ברויאר סובר כי השיבה לציון חייבת להתבסס על יסודות נאמנים לתורה ולמסורת וללא הבסיס הזה לא תהיה גאולה אמיתית. לעומתו, הרב קוק רואה בציונות החילונית שלב ראשון באתחלתא דגאולה, המקדם את השלב האידיאלי של חיי תורה בישות הלאומית שתקום בארץ ישראל. הרב הירשנזון אינו מחבר בצורה סינרגטית בין היהדות כלאום שחי בארצו לבין היהדות כציבור יהודי שומר תורה ומצוות. לשיטתו, יש ערך לכך שיהודים יקימו מדינה בארץ ישראל ויש ערך לכך שיהודים ישמרו תורה ומצוות בארץ ישראל, אולם חסרון של אחד משני הערכים אינו גורע מהשני. המחלוקת בהשקפת העולם של כל אחד משלושת הרבנים הובילה אותם לדרכי פעולה שונות, מתוך מטרה לתרום לבנין הארץ ולזהותה היהודית. הבדלי הגישות שהם מייצגים מאפיינים תפיסות עולם שונות בציבור הדתי בישראל ובתפוצות ביחס למדינת ישראל בימינו.

8. בתוך 'מרד בר כוכבא ותוצאותיו, שיחה- יגאל ידין', מבפנים, התנועה הקיבוצית המאוחדת, כרך 2-1, דצמבר 1983.

שבועות
